

Lietuviškos kilmės pavardžių panašumai ir skirtumai Kuržemėje ir Latgaloje

A n n a S T A F E C K A

Latvijos universiteto Latvīų kalbos institūtas

R e g i n a K V A Š Y T Ē

Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *latvių kalba, lietuvių kalba, onomastika, pavardės, terminė leksika ir semantika, kalbų kontaktai.*

Latvijos regionuose pavardžių suteikimas valstiečiams vykdavo skirtingai, įvairūs būdavo ir pavardžių patekimo į juos keliai. Kuržemėje arba istorinėje Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystėje (dažniau vadinamos Kuršo kunigaikštystė), kuri apima šiuolaikinę Kuržemę, Žiemgalos ir Sėlos teritoriją, taip pat Vidžemėje tai įvyko gana vėlai – tik 19 a. pirmoje pusėje Kuržemės ir Vidžemės latviams (ypač valstiečiams) pavardės masiškai buvo suteiktos specialiu įstatymu. Vis dėlto reikia pastebėti, kad dalis Kuržemės gyventojų pavardės turėjo jau anksčiau.

Latgaloje, kitaip nei Kuržemėje ir Vidžemėje, panašiai kaip Lietuvoje (plačiau žr. S i n k e v i č i ū t e 2010; B a l o d i s 2018, 59) pavardės buvo suteikiamos palaipsniui, jos žinomos jau kelis šimtmečius. Bažnyčių knygose valstiečių pavardės reguliariai buvo rašomos nuo 17 a. pabaigos, reikšminga jų dalis išlikusi iki šių dienų. Istorškai, kaip žinia, Latgala glaudžiai susijusi su Lietuva ir Lenkija, todėl daug panašumų esama ir pavardžių sistemoje.

Šiame straipsnyje aptariama lietuviškų pavardžių sistema Kuržemėje ir Latgaloje, apžvelgiamos lietuviškos kilmės ir lietuvių kalbai giminingos pavardės, taip pat leksinės ir semantinės abiejų tautų pavardžių paralelės. Straipsnyje remiamasi Ilmaro Mežo (*Ilmārs Mežs*) iš 1935 m. gyventojų surašymo medžiagos surinktų pavardžių sąvadais (M e ž s 2017; M e ž s et al. 2019). Lietuviškų ir lietuvių kalbai giminingų pavardžių kilmei ir reikšmei aiškinti naudojamos dvi pagrindiniai lietuvių leksikografijos šaltiniai: *Lietuvių pavardžių žodynas (LPŽe)* ir *Lietuvių kalbos žodynas (LKŽe)*. Pavardžių paminėjimai istoriniuose šaltiniuose pateikiami iš apibendrintos įvairių Latvijos dvarų revizių medžiagos (*LVVA, Lvva, Jakubowski, Kordzikowski* 1915), taip pat Otylijos Kovalevskos

(*Otīlija Kovaļevska*) tyrimų (K o v a l e v s k a 2017; K o v a l e v s k a 2019)¹.

Tiek Kuržemės, tiek Latgalos pavardėse esama daug kitų kalbų poveikio apraiškų, tarp jų reikšmingą vietą abiejų regionų pavardžių sistemoje užima lietuvių kilmės ir lietuvių kalbai giminingos pavardės (žr. taip pat S t a f e c k a 2017; S t a f e c k a, S i l i n a-P i ņ k e 2019).

Į Kuržemę lietuviai greičiausiai atvyko jau turėdami pavardes ir apsigyveno daugiausia Lietuvos pasienyje Žemutinėje Kuržemėje (latv. *Lejaskurzeme*), Žiemgaloje (Vecsaulėje ir Skaistkalnėje), Žiemgalos rytinėje dalyje arba Sėloje (Lietuvos pasienyje). Kaip rašo istorikas Ēriks Jēkabsons (*Ēriks Jēkabsons*), ryšiai tarp baltų genčių gyvavo dar iki 12–13 a. (plačiau žr. J ē k a b s o n s 2003, 7), vis dėlto lietuvių apsigyvenimą dabartinės Latvijos teritorijoje jis sieja su 16 a. Pirmiausia tai buvę kariai Livonijos kare, į kurį buvo įsitraukusi būtent Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suformuota kariuomenė, vadovaujama lietuvių didikų ir kt. (plačiau žr. J ē k a b s o n s 2003, 7–10). Vėliau dirbančių lietuvių buvo tiek augančiose pramonės įmonėse Liepojoje ir Jelgavoje, tiek žemės ūkyje. Latvijoje apsigyveno ir daugelis po 1863 m. lenkų sukilimo iš tremties Sibire sugrįžusių lietuvių, kuriems nebuvo leista grįžti į Lietuvą. 20 a. pradžioje Kuržemėje gerokai padaugėjo lietuvių Aizputės ir Kuldygos apskrityje, kur jie dirbo žemės ūkio darbus arba tarnavo dvaruose. Liepojoje tuo metu lietuviai ir lenkai sudarė 19 proc. visų miesto gyventojų. Tai paaiškina ir nemažą skaičių lietuviškos kilmės pavardžių, kurios daugiausia paplito minėtose teritorijose. Reikia pridurti, kad net iki 20 a. pradžios buvo sunku nusakyti konkrečių asmenų etninę priklausymą lenkams arba lietuviams. Tai matyti iš didelio lietuviškų ir lenkiškų pavardžių formų susimaišymo, kuris iš dalies aiškinamas tuo, kad Lenkijos ir Lietuvos valstybėje vyravo lenkų kalba ir tradicijos, o visa lietuvių aukštuomenė buvo aplenkėjusi arba sulenkėjusi (plačiau žr. J ē k a b s o n s 2003, 9). Panaši situacija ir Latvijos rytuose esančiame regione – Latgaloje, kur buvo (ir vis dar tebėra) gana didelis latviškų, lietuviškų ir lenkiškų pavardžių susimaišymas.

Latgala arba Lenkų Inflantas (*Inflanty Polskie*), pasibaigus Lenkijos ir Švedijos karui 1629 m., liko tiesiogiai pavaldi Lenkijos ir Lietuvos unijai, o pavardžių suteikimas glaudžiai susijęs su istorine situacija. Latgaloje, taip pat kaip Lietuvoje, kaip minėta anksčiau, pavardės buvo suteikiamos palaipsniui. Gana didelis skaičius lietuvių gyveno pietinėje Latgalos dalyje ir Sakstagalo Ciskode, žinomame kaip toliausiai šiaurėje esanti lietuvių kalbos sala. 1851 m. Ciskode ir aplinkiniuose 64 namuose gyveno apie 400 lietuvių; dar 1977 m. Ciskode lietuviškai kalbėjo 10 žmonių (G a r š v a 2003), tačiau 1983 m. ekspedicijos metu Ciskode pavyko sutikti jau tik du lietuviškai kalbančius asmenis. Nedidelė lietuvių kolonija susikūrė ir Indricos dvare Latgaloje. Apskritai, Ē. Jēkabsono teigimu, Latgaloje gyvenusių lietuvių skaičius nebuvo didelis ir Ciskodo apylinkių lietuviškuose kaimuose 19 a. pabaigoje gyventojų sulatinimo procesas jau buvo gerokai išplitęs

¹ Kalbamųjų šaltinių nuorodos prie lietuvių pavardžių ar lietuvių kalbos bendrinių žodžių, taip pat istorinės medžiagos dažniausiai nepateikiamos.

(Jēkabsons 2003, 11–12). Esama duomenų, kad dalis Latgalos lietuvių esti seni atvykėliai. Kazimieras Būga yra pastebėjęs, kad Ciskodo lietuvių protėviai atsikėlę į Rėzeknės apylinkes iki 13 a. Pietinėje Latgaloje 15–16 a. Livonijos ordinas apgyvendino lietuvių belaisvius; Lenkijos ir Lietuvos valstybės metais Ciskodo apylinkėse apsigyveno iš Vilniaus gubernijos atkeliavę lietuviai (plačiau žr. Balodė, Šaudienė 2019). Lietuviai ir jų kalba paveikė tiek vietines latvių tarmes, tiek latvių toponiminę bei antroponiminę sistemą.

Lietuviškos kilmės latvių pavardės dažnai atpažįstamos pagal jų baigmes – priesagas. Gana paplitusios pavardės su priesaga *-elis*. Janis Endzelynas (*Jānis Endzelīns*) tokią priesagą latvių kalboje (ypač žiemgališkose tarmėse) aiškina lietuvių kalbos įtaka (Endzelis 1951, 343). Keli pavyzdžiai: *Dobelis, Mudelis, Nabelis, Parelis, Prekelis, Raġelis, Ratelis, Ruġelis, Šakelis, Šunelis, Tomelis, Uželis, Vaġelis, Vanagelis, Viļķelis, Zigelis*. Su priesaga *-elis* latvių kalboje paprastai daromi deminutyvai, turintys mažybinių, maloninių reikšmę, kartais su niekinimo, menkinimo ar menkavertiškumo atspalviu. Benita Laumanė (*Benita Laumane*), nagrinėdama Bartos vietovardžius, nustatė, kad Bartos tarmėje vediniai su *-elis* neturi menkinamojo atspalvio (Laumane 2017, 104). Su lietuvių kalbos įtaka dažniausiai siejamos ir priesagos *-aitis* ir *-išķis*. Priesaga *-ait-* vartojama visose baltų kalbose, ypač lietuvių kalboje, kur tai yra deminutyvo, taip pat kilmės arba priklausymo rodiklis. Latvių kalboje šis formantas nustatomas gana retai (išskyrus aukštaičių tarmes). Nemažai vietovardžių su *-ait-* fiksuota Sėloje (plačiau žr. Laumane 1990, 92–97). Pavardės su *-aitis*, pavyzdžiui, *Adomaitis, Babaitis, Balceraitis, Biezaitis, Bitaitis, Gervaitis, Linkaitis, Reinkaitis* daugiausia lokalizuotos Lietuvos pasienyje. Priesaga *-išķis* (pavyzdžiui, pvd.² *Pakalnišķis, Radomišķis, Raubišķis*) taip pat rodo lietuvišką kilmę arba priklausymą. Priesagos daugiskaita *-išķi* dažniau paplitusi gyvenamųjų vietovių pavadinimuose Latgalos pietinėje dalyje, Sėloje ir Kuržemės, taip pat Žiemgalos pietuose (plačiau žr. Kovalevskaja 2019, 50). Su priesaga *-išķis* (*-išķis*) sudarytos tokios pavardės kaip *Kalvišķis, Prodišķis, Raubišķis, Voitišķis*, o dar su viena priesaga *-utis* – *Alutis, Kukutis, Matutis, Ramutis* ir pan.

Kuržemėje ir Latgaloje lietuviškos kilmės pavardės gana dažnai suslavintos pridodant atitinkamas lenkų (taip pat baltarusių ir rusų) kalbos priesagas: *Budris* ir *Budrevičs, Lukašs, Lukaševičs, Lukasevičs, Lukašenoks, Lukašonoks, Petkus, Petkevičs, Staļģis* ir *Staļģevics, Stasis* ir *Stasevičs, Stašinskis, Račs* ir *Račevskis, Pauls* ir *Pavlovičs, Pavlovskis, Rimša* ir *Rimševičs, Rimševskis* ir kt. Į Kuržemę lietuviai galėjo atsikelti jau turėdami suslavintas pavardes, nes Lietuvoje intensyvus pavardžių slavinimas prasidėjo 18 a. (Balodis 2018, 60).

Pavardės, kaip bet kurią kitą leksiką, galima suskirstyti į **leksines semantines grupes**. Reikia pastebėti, kad toks skirstymas gana sąlygiškas, nes antroponiminėje literatūroje nėra pateikta bendrųjų semantinės analizės principų. Pavyz-

² Straipsnyje prie pavyzdžių vartojamas sutrumpinimas *pvd.* – *pavardė* (žr. sutrumpinimų sąrašą).

džiui, lietuvių onomastikoje pavardės skirstomos pagal jų kilmę iš krikščioniškų asmenvardžių, senųjų lietuvių asmenvardžių ir pravardžių (žr. B a l o d i s 2018, 222). Išsamų skirstymą yra pateikę latvių kalbininkai Ernstas Blesė (*Ernsts Blese*) (B l e s e 1929, 130–141) ir Velta Staltmanė (*Velta Staltmane*) (С т а л т м а н е 1981, 88–89), tačiau, atrodo, detaliausią pavardžių klasifikaciją parengė latvių kalbininkas Paulas Baluodis (*Pauls Balodis*) (B a l o d i s 2018, 219–566).

Kai kurių pavardžių motyvacijos pagrindas yra **etnonimai**. Greta pavardės *Latvietis* nustatyta *Latvis* (plg. *Latvis*, poet.; taip pat liet. *latvis*) ir *Latvelis* (plg. liet. pvd. *Latvelis*, kurios pagrindas – liet. *latvis* su deminutyvine priesaga *-elis*). Tiek Kuržemėje, tiek Latgaloje registruotos etnoniminės kilmės pavardės, kurių pagrindas – žodis, turintis reikšmę ‘lietuvis’. Viena iš dažnesnių etnoniminės kilmės pavardžių Kuržemėje *Leitis* reikšmė ‘lietuvis’ arba ‘lenkas’ paminėta 17 a. žodynuose: *Leiša zeme* (M a n c e l i u s 1638), *leit(i)*, *leiši* (L a n g i j s 1685), *leitis* ‘lenkas’, *leišu valoda* ‘paprastoji lenkų kalba’ ir *lietaviets* ‘lietuvis’ arba ‘žemaitis’ (E l g e r s 1683). Kita panašios reikšmės pavardė yra patroniminės kilmės vedinys *Leitāns*, išvestas iš *Leitis*, dar *Leitietis*, *Leitītis*, *Leituks*. Rastos taip pat pavardės *Žamaitis* / *Žemaitis*, kurių pagrindas – etnonimas *žemaitis*. Sėloje (Neretoje) registruota pavardė *Žmuidens* (plg. lenk. *Żmudzin*) gali būti vertinys iš liet. etnonimo *žemaitis* (arba liet. pvd. *Žemaitis* vertinys). Latgaloje paplitusi pavardė *Litauniks* (*Lītaunīks*) bei įvairūs jos variantai: *Litavnieks*, *Litovnieks*, *Litovniks*, *Leitavniks*, taip pat *Ļitvins*, *Ļitvinskis* (plg. rus. *лутевин* ‘lietuvis’), *Žmuida* (Ciskode) ir *Žmuidiņš* (Izvaltoje) (pastarosios dvi siejamos su lenk. *Żmudzin* ‘žemaitis’). Latgaloje registruota pavardė *Guds* (plg. liet. *gudas* ‘baltarusis’, kartais ir ‘rusas’ arba ‘lenkas’), o jau 1765 m. revizijos medžiagoje randamas vedinys *Gudelis*, tikėtina, padarytas iš *Guds*. Kuržemėje fiksuota pavardė *Rusas* (plg. liet. *ru-sas*).

Į leksines semantines grupes įtrauktos tiek iš lietuvių kalbos pasiskolintos, tiek lietuvių kalbai giminingos pavardės. Neretai jos siejamos ir su latvių tarmių žodžiais. Kadangi tokio pobūdžio pavardžių imtis didelė, straipsnyje pateikta tik apibendrinta kalbamosios pavardžių sistemos apžvalga. Reikia pastebėti, kad ta pati pavardė gali turėti kelias skirtingas arba net visiškai priešingas reikšmes, todėl kai kurios jų patenka į kelias grupes.

Seniausiomis laikomos **amatų semantikos pavardės**. Latvijoje kelios iš jų yra lietuviškos kilmės arba jų motyvacijos pagrindą sudaro bendriniai žodžiai, galimai giminingi lietuvių kalbai. Turbūt viena iš seniausių yra Latgaloje registruota pavardė *Daliba*, kuri galėtų būti susijusi su 1599 m. Rėzeknės vaivadijos revizijos medžiagoje minėta pavardė *Daylida*, kurią atitinka liet. *dailida*, *dailidė* (taigi, ji galėtų būti paveldėta iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų). Sena šioje grupėje yra taip pat lietuviškos kilmės amato pavadinimu besiremianti pavardė *Tijons*, galbūt gimininga liet. pvd. *Tijūnas*, siejama su liet. *tijūnas*. Ganėtina, senos esti Kuržemėje ir Latgaloje registruotos pavardės, susijusios su bitininkyste – Latgalai būdingos pavardės *Bičs* (plg. liet. pvd. *Bičius*, galbūt iš profesijos (ar vabzdžio?) pavadinimo

bičius ‘bitininkas; bitė’) ir *Bičulis* (plg. liet. pvd. *Bičiulis*, iš liet. *bičiulis* ‘kas su kitais turi bendrai bites; artimas, geras draugas’), Kuržemėje – *Bičuolis*, *Bičulis*. Kuržemėje fiksuota pavardė *Jaujenieks* (plg. liet. pvd. *Jaujininkas* iš liet. *jaujininkas* ‘kas laiko jaują, ją kūrena, prižiūri’), Latgaloje – *Jauja* (galbūt siejama su liet. *jauja*). Ir Kuržemėje, ir Latgaloje registruotos pavardės *Kalvis*, *Kalvāns*, kurių pagrindas – latvių tarmybė *kalvis* (bendrinėje kalboje ją atitinka žodis *kalējs*) (plg. dar liet. pvd. *Kalvis* iš liet. *kalvis*). Ši pavardė fiksuota ir Kuržemėje, tačiau čia ji galėtų būti padaryta iš Kuržemei būdingo žodžio *kalva* ‘sala’, turinčio daug reikšmių (plačiau žr. L a u m a n e 1996, 141; žodžio *kalva* paplitimas parodytas LVDA 31.B žemėlapyje), arba atėjusi iš rytinės Latvijos dalies, kur paplitusi plataus arealo tarmėse (LVDA 63.C žemėlapis). Kuržemėje dar fiksuotos pavardės *Deguts*, *Degutis* (plg. liet. pvd. *Degutis*, kurios pagrindas greičiausiai yra liet. *degutis* ‘kas degutą dega, juo verčiasi’), *Girnis* (plg. liet. pvd. *Girnius*, kurios pagrindas gali būti profesijos pavadinimas *girnius* ‘girnų dirbėjas, kalėjas’), *Kubilis*, *Kubiļs*, *Kubils* (plg. liet. pvd. *Kubilis*, *Kubilius*, kurios pagrindas liet. *kubilius* ‘kubilų dirbėjas; kubilų pardavėjas’), *Mainis*, *Mains* (plg. liet. pvd. *Mainius*, galbūt sietina su liet. *mainius* ‘mainininkas’), *Podžis*, *Podžs*, *Podžus* (plg. liet. pvd. *Puodžius*, sietina su liet. *puodžius* ‘puodų dirbėjas’), *Staļūns*, *Staļūnas* (plg. liet. pvd. *Staliūnas*, kurią sieja su liet. *stalas*, *stalius*), *Šaulis*, *Šauls* (plg. liet. pvd. *Šaulys*, *Šaulis*, kurias sieja su liet. *šaulys* ‘kas moka šaudyti; šautuvu ginkluotas karys’) (taip pat vietovardis *Šiauliai* Lietuvoje), *Šķiecis* (plg. liet. pvd. *Skiečius*, galbūt iš liet. *skiečius* ‘skietų dirbėjas ir pardavinėtojas’).

Latgaloje dar fiksuotos pavardės *Mainulis* (plg. liet. pvd. *Mainelis*, kurią sieja su liet. *mainelis* ‘maineiva, mainininkas’; plg. Kuržemėje *Mainis*, *Mains*) ir *Prekels*, *Prekelis* (1712 m. revizijos medžiagoje minėta kaip *Prekiel*), tikėtina, gali būti siejama su liet. *prekiauti*.

Antroponiminės kilmės pavardės ir Kuržemėje, ir Latgaloje daugiausia padarytos iš krikščioniškų asmenvardžių. P. Baluodžio tyrimas parodė, kad Lietuvoje, Rusijoje ir Lenkijoje antroponiminės kilmės pavardės dominuoja, nes čia jos įsitvirtino palaipsniui, nebuvo suteikiamos įstatymu, kaip tai įvyko Vidžemėje ir Kuržemėje, kur susipynė pavardžių latviškos ir lietuviškos formos, taip pat dar slaviškos (Latgaloje), o ypač vokiškos (Kuržemėje) (B a l o d i s 2018, 537). Iš populiaraus latvių asmenvardžio *Jānis* (liet. *Jonas*) padarytos lietuvių kalbai giminingos pavardės, pavyzdžiui, *Janaitis*, *Jonas*, *Jons*, *Jonis*, *Jonelis*, *Jonušs*. Kelios pavardės išvestos iš asmenvardžio *Pēteris* (liet. *Petras*) arba jo variantų, pavyzdžiui, *Petris*, *Petrāitis*, *Petravičs*, *Petrauskis*, *Petkus*, *Petkevičs*. Iš lietuviško asmenvardžio *Juozas* padarytos, pavyzdžiui, *Jozis*, *Juzis*, *Juzaitis*, *Jozaitis*, *Juzaitis*, *Jozāns*, *Jozēns*, *Juzups*.

Dar minėtinos pavardės iš kitų asmenvardžių, pavyzdžiui, *Adamaitis* (plg. liet. pvd. *Adamaitis* ir var., kurios pagrindą sudaro liet. avd. *Adamas*, *Adomas* (latv. *Ādams*)), *Adrušaitis* (plg. liet. pvd. *Andriušas*, *Andrušaitis*, *Andriušaitis*, kurių pagrindas yra avd. *Andrius*, *Andrus*), *Antans* (plg. liet. avd. *Antanas*, paminėta Bebrinės metrikroje 1700 m.).

Neretai per lietuvių kalbą pateko pavardės iš kitų kalbų, pavyzdžiui, *Čepulis*, susijusi su Ciskodo lietuviais (plg. liet. pvd. *Čepas* < lenk. *Szczepan* < *Stefan*), *Misjūns* (plg. liet. pvd. *Misius*, kurios pagrindas yra avd. *Mykolas*, plg. ir baltar. *Mucb* < *Muxau*), *Paņko* (plg. liet. pvd. *Panka*, kurią sieja su avd. *Stephanus* trumpiniu arba mažybine forma *Panka*), *Jurģelis* (plg. liet. pvd. *Jurgelis*, kurios pagrindas – liet. pvd. *Jurga* iš avd. *Jurgis*; lenk. pvd. *Jurga*, *Jurgas* < *Georgius*).

Lietuviškos kilmės **floros semantikos pavardžių** Latvijoje palyginti mažai. Latgaloje registruotos kelios, kurios remiasi augalų arba jų dalių pavadinimais, pavyzdžiui, *Dagis*, *Daģis* (plg. liet. pvd. *Dagys* greičiausiai sietina su liet. *dagys*, *dagis* ‘graizažiedžių šeimos piktžolė aštriais dygliais; varnalėša; usnis badilė’), *Diršs* (plg. liet. pvd. *Dirsė* galbūt iš liet. *diršė* ‘varpinė piktžolė, paprastai auganti rugiuose’; latv. tarm. *girsā*), *Ruģelis*, *Rugelis*, paminėtos Ilūkstės metrikroje 1705 m. (plg. liet. pvd. *Rugelis*, galbūt kildinama iš augalinės kilmės pravardinės pvd. *Rugys* – iš liet. *rugys*). Kuržemėje užrašyta pavardė *Sležis* (plg. liet. pvd. *Šležas*, dar *Šležis*, *Šležys*, *Šlēza* iš liet. *šležas*, kurio viena iš reikšmių yra ‘vaistinė svilarožė’).

Kuržemėje registruotos kelios bendresnės su flora susijusių pavadinimų pagrindu padarytos pavardės: *Medis* greičiausiai iš liet. pvd. *Medis* (plg. liet. pvd. *Medeikis* ir kt. var. iš liet. *medė* ‘miškas, giria’, *medis* ‘miškas, giria, medė’, *medžias* ‘miškas, giria, medė’), *Ķeris*, *Ķere* ir var. *Ķere* (paminėtos Asytės-Priekulės parapijoje 1791 m.; plg. liet. pvd. *Keras* ir var. *Kėras*, *Kerys* iš liet. *keras* ‘nupjauto ar nulūžusio medžio kelmas su visomis šaknimis; augalas su kamienu ir šaknimis; krūmas’; plg. dar liet. *keroti* ‘gerai augti, tarpti, šakoti, plėstis, kerėti’). Kuržemėje registruotos pavardės, kurios remiasi keliais lietuviškos kilmės medžių pavadinimais: *Unzuls* (plg. liet. pvd. *Unžulas*, *Ažuolas* iš liet. *ąžuolas*), *Berža*, *Beržs* (galbūt iš liet. *beržas*) ir *Šķirbsts* (plg. liet. pvd. *Skirbostas*, *Skirpstas* iš liet. *skirpstas* ‘guobinių šeimos dekoratyvinis medis kieta mediena; šalteksnis; skroblas, paprastasis sausmedis; bukas’³). Iš dalies šiai grupei galima priskirti pavardes *Šaudiņš* (plg. liet. pvd. *Šiaudinis*, kuri gali būti ir tiesiog iš liet. *šiaudinis* ‘padarytas iš šiaudų’) ir *Šakelis* (plg. liet. *šaka*, dem. *šakelė*).

Nors **faunos semantikos pavardės** – viena plačiausių teminių grupių, lietuviškos kilmės pavardžių joje esama palyginti nedaug. Kai kurių pavardžių pagrindą sudaro **vabalų pavadinimai**. Tiek Kuržemėje, tiek Latgaloje rasti keli fonetiniai pavardės *Vabalis* variantai: *Vabalis*, *Vabals*, *Vabulis*, *Vabolis* Kuržemėje, *Vabaļs*, *Vabals*, *Vabuls*, *Vabale* Latgaloje (plg. latv. tarm. *vabale*, liet. *vabalas*). Dar Kuržemėje registruotos pavardės *Šaršuns*, taip pat *Šaršūns*, *Saršuns*, paminėtos Dvietės metrikroje 1782 m., kurios galėtų būti su patronimine priesaga -ūnas iš **Šaršas*, **Šaršys* ar pan. (plg. liet. *šaršas* viena iš reikšmių ‘širšas, širšinas’), ir *Šķieris*, *Skieris* (plg. liet. pvd. *Skėrys*, *Skeris*, *Skėris*, greičiausiai sietinos su liet. *skėrys* ‘tiesiasparnių būrio į žiogą panašus vabzdys; laumžirgis’). Pavardė *Straģis*, paminėta Žiemgaloje (Lielbērzėje ir Mazbērzėje) 1835 m., galbūt gimininga liet. pvd. *Stra-*

³ Tokia žodžio reikšmių įvairovė atsiradusi dėl skirtingose Lietuvos vietose juo vadinamų augalų.

gys, kuri galėtų būti siejama su liet. *stragys* ‘šliužas; laumžirgis’. Kaip mažai žinoma pavardė nustatyta *Grikupele*, *Grikupels*, *Griķupels* (plg. liet. pvd. *Grikiapelis*, hipotetiškai siejama su liet. *grikiapelis* ‘raudonas su juodais taškeliais vabalėlis (dievo karvutė, barbuškėlė)’). Latgaloje fiksuota pavardė *Bižāns*, *Bizāns* (plg. liet. pvd. *Bižys*, kuri galėtų būti vedinys iš liet. *bižė* ‘utėlė, bužė’).

Kai kurių pavardžių motyvacijos pagrindą sudaro žuvų pavadinimai, pavyzdžiui, Latvijoje registruota pavardė *Ašars* (plg. liet. pvd. *Ašerys*, kurios pagrindas yra liet. tarm. *ašerys* ‘ešerys’). Ir Kuržemėje, ir Latgaloje fiksuota pavardė *Ungurs*, Kruonaucėje paminėta 1850 m. (plg. latv. tarm. ir liet. *ungurys*). Latgaloje dar registruotar pavardė *Šapals* (plg. liet. pvd. *Šapalas*, galbūt iš liet. *šapalas*). Kuržemės (Sėlos) pavardė *Ašaks* galėtų būti siejama su liet. *ašaka*.

Dažniau Kuržemėje registruotos pavardės, kurių motyvacijos pagrindą sudaro **paukščių pavadinimai**, pavyzdžiui, *Kregžde* (plg. liet. *kregždė*), *Pemperis* (plg. liet. pvd. *Pempė*, kurios pagrindas liet. *pempė*), *Pepulis* (plg. dar liet. pvd. *Pe-pulis* ir var., sietina su pvd. *Piepalius*, kurios pagrindas – viena iš liet. tarm. *piepala* reikšmių ‘putpelė’, *Starts* (plg. liet. pvd. *Starta*, greičiausiai iš liet. *starta* ‘kikilių šeimos paukštis’), Nycoje 1858 m. fiksuota pavardė *Strolis* (plg. liet. pvd. *Strolis*, *Strolys*, *Strolė*, greičiausiai iš liet. *strolia* ‘strazdas’), *Stuļģis*, kuri paminėta Kalnamuižoje ir Mežmuižoje 1835 m. (plg. liet. pvd. *Stulgys*, *Stulga*, *Stulgas*, *Stulgė*, *Stulgis*, sietinos su liet. *stulgys* ‘brastinis tilvikas’), pavardės *Šarko* ir *Šarkevičs* siejamos su liet. pvd. *Šarkevičius* < *Šarka*, iš liet. *šarka*. O Latgaloje registruotos pavardės *Karvelis* (plg. liet. *Karvelis* iš liet. *karvelis* ‘balandis’), *Gāga* (galbūt sietina su liet. *gagas* ‘žąsinas’; plg. latv. tarm. *gāga*) ir 1765 m. revizijos medžiagoje paminėta *Lelis* (plg. liet. pvd. *Lelys*, greičiausiai iš liet. *lelys*, *lėlys*, *lėlis* ‘vabzdžiaėdis lėlinių šeimos paukštis’). Lietuvių kalbos įtaka aiškinami plačiai paplitę pavardės *Vanags* variantai *Vanagelis*, *Vanagels* (plg. liet. pvd. *Vanagelis*, *Vanagėlis*, kurių pagrindas liet. dem. *vanagėlis*) dažniausiai aptinkami Sėloje. Pietų Latgaloje paplitusios pavardės *Varnas*, *Varnass* iš liet. *varnas*, o Kuržemėje – variantai su suslavintomis priesagomis *Varnevics*, *Varnevičs*, *Varnovskis*. Abiejuose regionuose fiksuota pavardė *Zvirblis*, *Žvirblis* (plg. liet. pvd. *Žvirblis* < liet. *žvirblis*), paminėta 1738 m. revizijos medžiagoje iš Asūnės, dar Bebreinės ir Ilūkštos metrikose 1700–1702 m., taip pat pavardės, kurios remiasi bendru lietuviškos kilmės paukščio pavadinimu *Paukšta*, *Paukšte*, *Paukšts* (plg. liet. *paukštis*). Retai pasitaiko iš naminių gyvūnų pavadinimų padarytų pavardžių. Latgaloje registruota pavardė *Gaidelis* ir var., kurio pagrindas yra liet. *gaidys*, dem. *gaidelis*.

Laukinių gyvūnų pavadinimų spektras gana įvairus – pavardžių motyvacijos pagrindą sudaro roplių pavadinimai, pavyzdžiui, *Dreiža* ir var. Meiriškėje 1850 m. greičiausiai sietinos su liet. *driežas* (plg. latv. tarm. *drēža*), o *Rupšinieks* Bebreinės metrikose 1700 ir 1735 m. – su liet. pvd. *Rupša*, *Rupšis*, *Rupšys*, *Rupšius* iš liet. *rupšas*, *rupšė* ‘rupūžė’. Taip pat esama smulkių plėšrūnų pavadinimų, pavyzdžiui, Latgaloje fiksuotos pavardės *Staris* (gali būti siejama su liet. pvd. *Staras*, galbūt iš liet. *staras* ‘voverinių šeimos graužikas’) ir *Šeškels*, *Šeškeļs* (plg. liet. *šeš-*

kas, dem. *šeškėlis*). Ir Kuržemėje, ir Latgaloje paminėtos pavardės, kilusios iš lietuviško žodžio, pavadinančio kiškį: *Zuika* (plg. liet. pvd. *Zuikis*, *Zuikys*) ir *Zuičs*, kurios pagrindas – kalbamojo lietuvių žodžio adaptacija Latgalos tarmėse (*k*’ ir *č* vietoj *ķ* paplitimą rodo *LVDA* 2013, 91-as žemėlapis).

Taip pat fiksuotos greičiausiai su vilko pavadinimu sietinos pavardės *Vilķis* ir *Vilķelis* (plg. dar liet. pvd. *Vilkys* ir *Vilkelis* iš liet. *vilkas*). Dar kalbamoje semantinėje grupėje reikia išskirti pavardes *Lokis* (paminėta Lustbergėje 1858 m.; plg. liet. pvd. *Lokys* iš liet. *lokys*), *Stumbris* (plg. liet. pvd. *Stumbras* ir pan. galbūt kilusios iš liet. *stumbras* ‘stambus laukinis žinduolis, panašus į jautį’) ir *Zubrickis* (plg. liet. pvd. *Zubrickas* < *Zubrys* – dažnai gali būti vertiniai iš pvd. su *stumbr*⁴).

Esama taip pat pavardžių, kurių motyvacijos pagrindas – **naminių gyvūnų pavadinimai**. Kai kurių iš jų galimai lietuvišką kilmę rodo priesaga *-elis*, pavyzdžiui, *Avinelis* (plg. liet. pvd. *Avinėlis* < *Avinas*, iš liet. *avinas*, dem. *avinėlis*), *Trušelis* (*Truszel* paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje); plg. liet. pvd. *Trušelis*, greičiausiai tiesiog iš liet. *trušas*, *trušis* ‘kailinis ir mėsinis auginamas ir laukinis graužikas’; plg. latv. *trusis*). Kitos šios grupės pavardės yra *Veršūns* (plg. liet. pvd. *Veršūnas* < *Veršys* < liet. *veršis*), *Katins* (plg. latv. tarm. *katins*, liet. *katinas*), *Vižla* (galbūt sietinas su liet. *vižlas* ‘medžioklinis šuo nušautiems paukščiams iš vandens išnešti, paukštšunis’). Dar kalbamajai semantinei grupei būtų galima priskirti 1765 m. revizijos medžiagoje paminėtą Latgaloje fiksuotą pavardę *Bukšs*, kuri galėtų būti pravardinės kilmės (plg. liet. pvd. *Bukša*, greičiausiai iš liet. tarm. *bukšas*, *-a* ‘baužas, be ragų’), *Širvis* (plg. liet. pvd. *Širvys* iš liet. *širvis*, *širvys* ‘širmis (*arklys*)’), *Žvinklis* (plg. liet. pvd. *Žvinklis*, kurią sieja su liet. *žvinklys* ‘eržilas, kuris žvengia’).

Su žmogaus išvaizda, apranga susijusi leksika sudaro didelę leksinę semantinę grupę. Šios grupės pavardės apibūdina bendrą žmogaus išvaizdą, ūgio ypatumus (didelis, mažas, trumpas, ilgas ir pan.), fizines savybes, kažką tokio, kas žmogų išskiria iš kitų, yra atpažįstama. Palyginti mažai pavardžių, kurios pavadinimų išvaizdų, gražų žmogų. Latgaloje fiksuota lietuviškos kilmės pavardė *Gražuls* (*Gražulš*), paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Asūnės (plg. liet. pvd. *Gražulis* – priesagos *-ulis* vedinys iš liet. *graužas*).

Didelio ūgio arba stambų žmogų apibūdina tokios pravardinės kilmės pavardės kaip, pavyzdžiui, Kuržemėje *Božs* (plg. liet. pvd. *Buožis*, pagal panašumą greičiausiai sietina su liet. *buožis*, *buožė* ‘koks sustorėjimas, burbuolė, išsipūtimas ant galo’), *Guris*, kurios pagrindu galėtų būti vokiečių pvd. *Guhr* (kilusi iš avd. *Gregor(ius)* trumpinio) arba liet. pvd. *Gūra* iš liet. *gūra* ‘žmogus, vaikščiojantis pagūromis; didelis linkterėjęs žmogus’), *Mitulis* (plg. liet. pvd. *Mitulis*, kildintina iš liet. *mitulys*, *mitulis* ‘kas nusiganęs, riebus, nutukęs’), *Muka* (plg. liet. pvd. *Muka*, kurios įmanomas ryšys ir su liet. *mukis* ‘ištižęs žmogus, drimba, nevykėlis; nutukėlis, riebulis’) ir kt. Latgaloje tokia reikšmė dar registruotos pavardės *Bambalis* (plg. liet. pvd. *Bambalas*, kuri remiasi liet. *bambalas*, turinčiu reikšmę ‘mažas ir drūtas žmogus, dručkis’), *Rutulis* (*Rutul* paminėta 1696 m. Rušonon dvare;

⁴ Plg. brus. *Зубр*, *Зубрэвіч*, *Зубрыцкі*, ukr. *Зубр*, rus. *Зубрев*, *Зубров*, *Зубрицкий* (LPŽe).

plg. liet. pvd. *Rutulis*, galbūt sietina su liet. *rutulys*, *rutulis*, *rutulis* ‘kas riebus, nutukęs’).

Kai kurios pavardės remiasi žodžiais, turinčiais reikšmę ‘trumpas, mažo ūgio’, pavyzdžiui, Elernės metrikoje 1773 m. paminėtos *Kuksa*, *Kuksis* (plg. liet. pvd. *Kuksa*, iš liet. *kuksa*, kurio viena iš reikšmių ‘mažas storas žmogus ar gyvulys’), *Madžulis*, *Madžuļs* (plg. liet. pvd. *Mažiulis* iš liet. *mažiulis* ‘mažas, mažytis’) ir *Mažeikis* (plg. liet. pvd. *Mažeika* iš liet. *mažas* ‘nedidelio ūgio’), *Trumpa*, *Trumpis* (plg. liet. pvd. *Trumpa*, kurios pagrindas liet. *trumpas*). Kuržemėje registruota pavardė *Puntuss* ir jos var., o Latgaloje – *Puntūzis*, *Puntužs* (plg. liet. pvd. *Puntuzas*, kuri galėtų būti siejama su liet. tarm. *puntuzas* ‘mažo ūgio žmogus’). Kuržemėje registruota pavardė *Pinte*, *Pints*, o Latgaloje – *Pinta* (kurios galėtų būti giminingos liet. pvd. *Pintukas*, sietinai su viena iš liet. *pintukas* reikšmių ‘nedidelio ūgio žmogus’). Pavardė *Pampalis* paminėta Būtinuose 1858 m. (plg. liet. pvd. *Pampalas* iš liet. *pampalas* viena iš reikšmių ‘kas nedidelio ūgio, pilvotas, pampala’).

Silpną, paliegusį, sulysusį, seną, taip pat skarmalotą žmogų Kuržemėje apibūdina pavardės *Cīpa*, *Cīpe* (plg. liet. pvd. *Cypa*, galbūt siejama ir su liet. tarm. *cypa* ‘kas nucypęs, sumenkęs’), *Krežis* (plg. liet. pvd. *Krežis*, kurios pagrindas yra liet. *krežis* ‘sutižęs žmogus’), *Skreblis* (plg. liet. pvd. *Skreblys*, galbūt sietina su liet. pvd. *Skrebys*, kurią galima būtų sieti su liet. *skrebė* ‘senas liesas žmogus’ arba *skrebis* ‘sudžiūvęs, pasenęs, sukriošęs žmogus, džiūsna’); plg. tą pačią reikšmę turinčią pvd. *Skrebs* Latgaloje). Dar Latgaloje fiksuotos pavardės *Bizāns*, *Bizāns* (plg. liet. pvd. *Bizas*, galbūt sietiną su viena iš liet. *bizas* reikšmių ‘nuskurėlis, nusi-baigėlis; tinginys’), *Geiba* (plg. liet. *geiba* ‘nugeibęs, paliegęs žmogus ar gyvulys’), *Krepšs*, paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Asūnės (plg. liet. pvd. *Krepšys*, kuri hipotetiškai kildinama iš liet. tarm. *krepšis* ‘senas, išvargęs žmogus’).

Kelios pavardės siejamos su tam tikros asmenį iš kitų išskiriančios ir dėmesį atkreipiančios fizinės savybės įvardijimu. Sukumpusiam, sulinkusiam žmogui pavadinti tiek Kuržemėje, tiek Latgaloje vartojama pavardė *Linkevičs* (1773 m. paminėta Elernės metrikoje), kurios pagrindas, tikėtina, yra liet. *linkti*). Dar tokia reikšmė Kuržemėje registruotos pavardės *Linkaitis*, *Linkuns* ir kt., o Latgaloje *Kumpels* (*Kumpeļs*) (plg. liet. pvd. *Kumpys*, galbūt sietina su liet. *kumpas* ‘lenktas, sulinkęs, kreivas’; latv. tarm. *kumpa*) ir *Kumpeņš*, taip pat *Guģis* (plg. dar liet. pvd. *Gugys*, *Guga* galbūt sietina su liet. *guga* ‘kupra; gumbas, atsikišimas’). Į šią grupę galima įtraukti taip pat raišam žmogui pavadinti Kuržemėje fiksuotas pavardes *Klaišis* (plg. liet. pvd. *Klaišys*, kuri siejama su liet. *klaišas* ‘raišas’), *Ķibilds* ir var. (plg. liet. pvd. *Kibildas*, *Kibilda*, kurias sieja viena iš liet. *kibilda* reikšmių ‘šlubis, raišis, klibis’). Ir Kuržemėje, ir Latgaloje paplitusi pavardė *Klišāns* ir jos var., tikėtina, giminingi liet. pvd. *Klišionis* < *Klišys*, sietini su liet. *klišas* ‘kuris kreivų kojų, klyvas, šleivas, kleivas’, *klišis*, *klišys* ‘klišas žmogus’, *klišius* ‘kas klišas; klyvis, šleivys’. Abiejuose etnografiniuose regionuose nustatyta daug kairiarankiui apibūdinti taikomų pavardžių *Kairs*, *Kairais* variantų (*Kairišs*, *Keiris*, *Keirs*, *Ķeiris*, *Keirāns*, *Ķeirāns*, *Kairēns*, *Kairens* ir kt.; plg. latv. tarm. *kairais*, *keirais* ‘kairysis’, liet. *kairys* ‘t. y. tas, kuris dirba kaire ranka’).

Su neaiškios kalbos ir mikčiojimo motyvacija siejamos Kuržemėje registruotos pavardės *Miemis* (plg. liet. pvd. *Miemys*, *Memys*, sietinos su liet. *mementi* ‘neaiškiai, neištariant gerai žodžių kalbėti, mikčioti’), *Slekis* (plg. galbūt liet. pvd. *Šlekys*, dar *Šlekas*, *Šlekis* iš liet. *šlekis* ‘kas neištaria kurio garso, greblys, šveplys’; plg. dar liet. *šlekiuoti* ‘neištarti kai kurių garsų, grebluoti, švepluoti’, *šlekėti* ‘neaiškiai kalbėti, švepluoti, šlekiuoti’).

Sunkios, lėtos arba liurbiškos, nerangios eisenos apibūdinimai galėtų būti kai kurių Latgalos pavardžių pagrindas, pavyzdžiui, *Punculis*, *Puncuļs* (*Punczul* paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Nirzos; plg. liet. pvd. *Puncius*, galbūt pravaradinės kilmės pvd., sietina su liet. *puncinti* ‘eiti, timpinti’), *Stirāns* (*Styrans*) (plg. liet. pvd. *Styra*, siejamą su liet. *styra* ‘kas lėtai eina, styrina; sustirėlis’) ir *Tuziks* (plg. liet. pvd. *Tuzas*, kuri sietina su liet. *tūzinti* ‘lėtai, sunkiai eiti’ (DLKŽe)). Vangų, lėtą, nerangų žmogų apibūdina Kuržemės pavardės *Stunga* (galbūt gimininga liet. *Stungis*, *Stungys*, iš liet. *stungys* ‘tingus, nerangus žmogus, netikėlis’), *Stumbris* (plg. dar liet. pvd. *Stumbris*, *Stumbrys*, *Stumbrus*, kurios galbūt sietinos su liet. *stumbra* ‘kas susitraukęs, susenęs, sukriošęs’, *stumbras* ‘nerangus, tingus žmogus’), *Paičs*, *Paics*, *Paičis* (plg. liet. pvd. *Paičys*, *Paičius*, siejamos su liet. *paičioti* reikšme ‘dūsauti, pūtuoti’).

Kelių pavardžių pagrindą sudaro **kūno dalių, ypač galvos arba veido dalių pavadinimai, taip pat plaukų arba akių spalva**. Reikšmė ‘plikis’, pavyzdžiui, Kuržemėje, registruotos pavardės *Bauze*, *Bauzis* (plg. liet. pvd. *Baužys*, *Baužas*, *Bauža*, kurios galimai sietinos su liet. *baužas* ‘su plika galva, kakta; tuščias, plikas’, *baužys*, *baužis* ‘kas nukirptas plikai’). Pavardės *Kudulis*, *Ķudulis* atitinka liet. pvd. *Kudulis*, sietiną su liet. *kudulis* ‘susivėlęs, susitaršęs kuokštas, gumulas (vilnų, plaukų...)’. Latgaloje reikšmė ‘žmogus trumpais plaukais’ registruota pavardė *Gruzde* (plg. liet. *gruzdas* ‘plikas, trumpais plaukais’), o reikšmė ‘plikė’ – *Pleika* (plg. liet. pvd. *Plekys*, kurią sieja su liet. *pleikė* ‘išplikusi vieta galvoje, plikė’), o pavardė *Ručs* gali būti gimininga liet. *ručkis* ‘rudaplaukis, šlakuotis’. Kuržemės pavardės *Garbelis*, *Garbilis* galbūt yra vediniai su priesaga *-elis* iš liet. pvd. *Garbis*, *Garbus*, sietinos su viena iš liet. *garbus* reikšmių ‘garbiniuotais plaukais žmogus’. Tamsaus veido, juodų plaukų žmogui apibūdinti Kuržemėje greičiausiai paplitusios pavardės *Jodiņš*, *Jodinis* (plg. liet. pvd. *Juodinis* ir var., sietinus su liet. *juodas*), o pavardė *Jautaiķis* galbūt siejama su liet. pvd. *Jautakis* iš liet. *jautakis* ‘kas negražiomis akimis, bjauraus žvilgsnio žmogus’. Pavardės *Zalaks*, *Zalags* galimai giminingos liet. pvd. *Žalakas*, kuri hipotetiškai siejama su liet. *žaliaakis* ‘su žaliomis akimis’ (DLKŽe).

Sėloje fiksuotos pavardės *Ūzāns*, *Uzāns* galbūt giminingos liet. pvd. *Uzanas* – neaiškios kilmės, tačiau gali būti kildinama iš liet. *ūsai*. Kuržemėje registruota pavardė *Zunda*, o Latgaloje – *Žunda* (plg. liet. pvd. *Žunda*, kurios šaknis *žund-* greičiausiai yra iš *žand-*, kildintinos iš liet. *žandas*). Dar minėtina Kuržemėje registruota pavardė *Blauzda* (plg. liet. pvd. *Blauzdys*, galbūt iš liet. *blauzda*).

Pavardės, kurių motyvacijos pagrindas yra **charakterio savybių ir elgesio įpročių, įvairių veiksmų, neretai ir psichinės būklės pavadinimai**, sudaro pla-

čiausią ir didžiausią įvairovę išsiskiriančią leksinę semantinę grupę. Taip pat ir lietuviškos kilmės arba lietuvių kalbai giminingų pavardžių kalbamojoje grupėje esti gana daug. Kelių pavardžių pagrindą sudaro **teigiamų** žmogaus savybių, įpročių arba veiksmų pavadinimai. Ir Kuržemėje, ir Latgaloje registruotos pavardės, kurių motyvacija siejama su tokiomis charakterio ir elgesio savybėmis kaip ‘budrus, pastabus, linksmas, tvarkingas, rūpestingas, padorus, švarus, valyvas’ ir pan. Jeigu Kuržemėje aptinkama pavardė *Budris*, paminėta Mežmuižoje 1835 m. (plg. liet. pvd. *Budris*, *Budrys*, iš liet. *budrus* ‘kuris greit pabunda; sargus; akylas, apdairus; gyvas, smagus, mitrus’), tai Latgaloje plačiai paplitęs vedinys su slaviška priesaga *Budrevičs* (*Budrewicz* paminėta jau 1765 m. revizijos medžiagoje iš Vecpilio valsčiaus). Reikšmė ‘gerbiamas, tvarkingas, švarus, valyvas’ Kuržemėje registruota pavardė *Garbilis*, galbūt išvesta iš liet. pvd. *Garbis*, *Garbus*, kurios pagrindas yra liet. *garbus* ‘garbingas, garbės vertas; tvarkingas, švarus’, o Sėloje – semantiškai artima pavardė *Gerbis* ir var., paminėta Medumuose 1858 m. ir galbūt sietina su liet. *gerbti*. Sėloje fiksuota dar pavardė *Mitris*, *Mitras* (plg. liet. pvd. *Mitris*, *Mitras*, kurių pagrindas yra liet. tarm. *mitras*, *mitrus* viena iš reikšmių ‘vikrus, miklus; apsukrus, guvus, gudrus, gabus’⁵) ir panašios kilmės pvd. *Mitrāns*. Dar į šią leksinę semantinę grupę galėtų patekti Kuržemės pavardės *Naģis*, *Nāģis* (plg. ir liet. pvd. *Nagis*, *Nagas*, *Nagis*, *Nagys*, kurių pagrindas – viena iš liet. *nagas* reikšmių ‘nagingas žmogus, knibčius’) ir *Rūšis* (plg. liet. pvd. *Ruša*, *Rušis*, *Rušys*, galbūt sietina su liet. *rušus* ‘darbštus’, *rušėti* ‘būti judriam, veikliam, gyvuoti’, *rušinti* ‘judėti, krutėti; rengtis, ruoštis’ ir kt.). Kelios Latgalos pavardės taip pat patektų į kalbamąją leksinę semantinę grupę, pavyzdžiui, *Gaveika*, *Goveiko* (plg. liet. pvd. *Gaveika*, galbūt sietina su liet. *gavus* ‘graibštus; gajus’: *gauti*, *gaudyti*), *Greitāns* (galbūt giminingas liet. *greičius* ‘kas greit ką daro’: *greitas*), *Mileika*, *Mileiko*, paminėtos 1765 m. revizijos medžiagoje iš Asūnės (plg. dar liet. pvd. *Mileika*, galbūt priesagos *-eik-* vediniai iš liet. *milti* ‘imti mylėti; darytis mielam, meiliam’), *Narovskis* (*Narowski* paminėta 1835 m. Baltinių palivarke; galimai gimininga liet. *naras* viena iš reikšmių ‘judrus, gyvas, apsukrus žmogus’), *Sarguns*, *Sargūns* (minėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Graverų valsčiaus; galbūt kildinama iš liet. *sargus* ‘greitai pajuntantis, budrus, jautrus’), *Urtāns* (*Urtan* minėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Ludzos; plg. liet. pvd. *Urtas*, greičiausiai sietina su liet. *urtais* ‘greitai, sparčiai, galvotrūkčiais, strimagalviais’, *urtom* ‘greitai, sparčiai’, *urtus* ‘smarkus, guvus, energingas’). Sąlygiškai į šią grupę galima įtraukti dar Kuržemės ir Latgalos pavardes *Veikšis*, *Veikšs* (plg. liet. pvd. *Veikša*, hipotetiškai kildinamą iš liet. *veikus* ‘greitas, skubus; stiprus, tvirtas, smarkus’), *Straģis* (plg. liet. pvd. *Stragys*, sietina su liet. *stragus* reikšmė ‘judrus, vikrus, gyvas, energingas, greitas, apsukrus’).

Tylaus, ramaus būdo žmogų apibūdina, pavyzdžiui, ir Kuržemėje (dažniausiai Sėloje), ir Latgaloje registruota pavardė *Rimša*, *Rimšs* (plg. liet. pvd. *Rim-*

⁵ „Tačiau nėra neįmanoma, kad kartais jos yra išsirutulioję iš krikšto vardo *Dimitrijus*, plg., sakysim, ukr. *Mumpo* : *Дмуппо* <...>“ (LPŽe).

ša; iš liet. *rimša* ‘tylus, ramus žmogus’). Latgaloje dar paplitę vediniai *Rimšāns*, *Rimševičs*. *Rymsza* paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Nirzos, o *Rimszan* – 1786 m. Pukjanų dvare. Latgaloje fiksuota ir pavardė *Rinkevičs*, kuri paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Raznos valsčiaus (plg. liet. pvd. *Rinkevičius*, *Rinkus*; šaknis *rink-* dažnai kaitaliojasi su *rimk-* (*Rimkevičius*, *Rimkus*), kuri hipotetiškai siejama su liet. *rimti*)⁶. Kuržemėje registruota ir pavardė *Remeika*, *Remeikis* (plg. liet. pvd. *Remeika*, greičiausiai iš vienos liet. *ramus* reikšmių ‘kuris lėto būdo, nesmarkus’).

Vis dėlto gerokai daugiau esama pavardžių, turinčių **neigiamą konotaciją**. Galimai tai pravardinės kilmės pavardės. Vienos iš labiausiai paplitusių – kurių motyvacijos pagrindą sudaro žodžiai, reiškiantys tuščią kalbėjimą, plepėjimą ir pan. Ir Kuržemėje (Sėloje), ir Latgaloje registruotos pavardės su šaknimi *purp-* – *Purplis*, fiksuota Bebrėnės metrikroje 1700 m., o Latgalai būdingi var. *Purplišs*, *Purpišs* (plg. liet. *purplys* ‘niekatauškis, plepys’). Tik Kuržemėje registruotos, pavyzdžiui, pavardės *Blažgis*, *Blažge*, paminėtos Embūtėje 1858 m. (plg. latv. tarm. *blažģīt* ‘plepėti’, *blažģe* ‘plepys’; taip pat liet. pvd. *Blazgys* – galbūt pravardine, sietina su liet. *blazgėti* ‘plepėti, daug kalbėti’), *Burba*, *Burbe*, *Burbis*, paminėta Igenėje 1835 m. (plg. liet. pvd. *Burbas*, *Burba*, kurios pagrindas liet. *burba* ‘kas daug kalba, burba’), *Paičs*, *Paics*, *Paičis* (plg. liet. pvd. *Paičys*, *Paičius*, kurios siejamos su viena iš liet. *paičioti* reikšmių ‘niekus šnekėti, paistyti’), *Pampalis*, paminėtos Būtinuose 1858 m. (plg. liet. pvd. *Pampalas* iš liet. *pampalas* viena iš reikšmių ‘plepys, tauškalius’), *Plucis*, *Plūcis* (plg. dar liet. pvd. *Plukys* < *Plukas*, kurios pagrindas – liet. *plukas* ‘pludungis; plepys, pagyrūnas’).

Latgaloje dar kalbamąja reikšme registruotos pavardės *Lojāns*, *Lujāns* [*Lūjāns*], kurios galimai giminingos liet. pvd. *Luja*, sietina su liet. *luja* ‘nemaloni kalba; koliojimas’), *Plepe*, *Plepis*, *Plepus* iš liet. *Plepys* (plg. latv. tarm. *plepis*), *Plops* (plg. liet. pvd. *Plioplys* iš liet. *plioplys* ‘kas pliopia, plepys’).

Abiejuose regionuose daug pavardžių, kurių motyvacijos pagrindą sudaro pikto, niūraus, nesitvardančio žmogaus apibūdinimai. Kuržemėje (Sėloje) dažniau, Latgaloje retai registruota pavardė *Dagis*, *Daģis* (plg. latv. *dadzis*, liet. pvd. *Dagys*, greičiausiai sietina su liet. *dagys*, *dagis* perkeltine reikšme ‘pikčiurna’). Kuržemėje dar fiksuotos pavardės *Darģis*, *Dargis* (*Darge* Kuldygos apylinkėse 1341 m.; plg. dar liet. pvd. *Dargis*, kurią sieja su liet. *dargus* ‘piktas, irzlus’), *Cirvelis*, *Cirvels* (< latv. *cirvis* (tarm. dem. *cirvelis*), sietina su liet. *kirvis* perkeltine reikšme ‘grubus, stačiokas žmogus’). Kuržemėje (Zalieniekuose 1858 m.) ir Latgaloje paminėtos taip pat pavardės *Šuksts*, *Šukste* (Latgaloje dar ir *Šukstovs*), kurių pagrindas galbūt yra liet. *šiukštas* ‘kas šiukštus, greit užpyksta’. Kuržemėje registruotos pavardės *Ruklis*, *Ruklišs*, o Latgaloje – *Ruklišs* (*Ruklisz* 1765 m. revizijos medžiagoje iš Vecpilio valsčiaus; plg. liet. pvd. *Ruklis*, kuri hipotetiškai kildi-

⁶ „<...> kartais ji gali būti atsiradusi kitais būdais, plg. lenk. *Rynko* (SSNO IV 534), brus. *Рынкевич*, *Рынкович* (М. Бирыла, 1969, с. 357). Šaknis *rink-*, be kita ko, gali būti išsirutuliojusi ir iš *grink-* (žr. *Grinkus*, *Grinkėvičius* ir pan.). Dar žr. Z. Zinkevičius, 1977, p. 190“ (*LPŽe*).

nama iš liet. *ruklys* ‘užsidařęs, niūrus’). Kuržemėje dar registruota pavardė *Rukutis* (plg. liet. pvd. *Rukutis*, kurią sieja su liet. *rukutė* ‘susiraukėlis, pikčiurna, paniurėlis, niūra; rukata’) ir *Rupeiks* (Dižgramzdoje ir Lėnose 1858 m.); plg. liet. pvd. *Rupeika*, *Rupeiks*, kurios galbūt iš liet. *rupus* ‘šiurkštus; stačiokiškas, nemandagus’), *Raubiška*, *Raubiškis*, paminėtos Ilūkstės metrikoje 1700 m. ir Dvietės metrikoje 1781 m. (plg. liet. pvd. *Raubiškis* < *Rauba*, *Riaubiškis* < *Riauba*, kuri kildinama iš liet. *riauba* ‘apsileidęs, storžievis žmogus’), *Rizga*, *Rizgis* (galbūt susijusios su liet. pravardinės kilmės pvd. *Rizgelis*, sietina su liet. *ryzgalas* ‘kas įkyrus’, *ryzgas* ‘kas nirtulingai puola, kimba; įžūlus, įkyrus, landus’ ar pan.), *Ruĝelis*, *Rugelis* (Ilūkstės metrikoje 1705 m.; plg. liet. pvd. *Rūgys* – iš liet. *rūgys* ‘kas piktas, surūgęs’).

Latgaloje dar galima išskirti pavardes *Narnickis* (*Nornicki* paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Ludzos; plg. liet. pvd. *Narna*, kuri gali būti pravardinė, vestina iš liet. *narna* ‘kas vis niurna, niurneklis, narneklis’), *Zeiza* (*Zeyza* paminėta 1761 m. Asūnės parapijos vizitacijos dokumente; plg. liet. pvd. *Žeizys*, kurios pagrindas galėtų būti pavardė, sietina su liet. *žiežti* ‘pykti, urzgėti; šnairuoti ko pikta linkint’), *Smeilis*, *Šmeiřs* (plg. dar liet. pvd. *Smailys*, *Smailis*, *Smailius* iš liet. *smailas*, *smailus* ‘pašaipus, kandus, įgeliantis’), *Puksts*, *Pukšta* (1765 m. revizijos medžiagoje iš Nautranų ir Nirzos) galbūt sietinos su liet. pvd. *Pukštas*, kurios pagrindas – liet. *pukštas* ‘kas nuolat pukši, stena, dejuoja; kas vis verkšlena’; plg. taip pat latv. *pukstēt* ‘pukšėti, bambėti’).

Daugelio pavardžių motyvacijos pagrindas yra tingaus, nerangaus, nepaslankaus, nevikraus, aplaidaus, netvarkingo žmogaus pavadinimai. Kuržemėje ir Latgaloje randama pavardė *Keidāns* (minėta Lipstų dvare 1850 m.; plg. liet. pvd. *Keidaitis*, sietina su liet. *keidoti* ‘prastai eiti; prastai akėti, keverzoti’). Kuržemėje dar registruotos kalbamosios reikšmės pavardės *Čaupals* (plg. liet. pvd. *Čiaupa*, sietina su liet. tarm. *čiaupa* ‘išvėpėlis, žioplys’), *Dīlis*, *Dilis* (galbūt gimininga liet. pvd. *Dilys*, *Dilius*, iš liet. *dilius* ‘kas dyla, gaišta prie darbo, dykinėja, tinginys’), *Limpucis* (plg. liet. pvd. *Limpucis*, galbūt sietinos su liet. *limpis* ‘apsileidęs, nevikrus žmogus’), *Miemis* (plg. liet. pvd. *Miemys*, *Memys*, galbūt sietinos su liet. *mēmė*, *mēmis* ‘tylus, lėtas, mažakalbis žmogus, nevykėlis, žioplys, užaušėlis’), *Rapša* (*Rapsza* paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Vecpilio valsčiaus; galbūt sietina su liet. *rėpsoti* ‘išdrikusiam, išsikėtusiam gulėti, sėdėti, stovėti, būti be darbo, bambsoiti’), *Stunga* (galbūt gimininga liet. pvd. *Stungis* iš liet. *stungys* ‘tingus, nerangus žmogus, netikėlis’). Panašią konotaciją turi Latgaloje registruotos pavardės, pavyzdžiui, *Bricis*, *Brics* (*Bryc* paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Plisūnų vaitijos; plg. liet. pvd. *Bricas*, sietina su liet. *bricas* ‘tinginys, ne-naudėlis’), *Lauželis* (plg. liet. *laužalis* ‘netvarkingas, apsileidęs žmogus’), *Lebus*, *Leibuss* (galbūt sietinos su liet. *lēba*, *leba* ‘mulkis, žioplys; lėtas žmogus, leiba’), *Mukāns*, *Mukons* (plg. liet. pvd. *Muka*; įmanomas ryšys su liet. *mukis* ‘ištižęs žmogus, drimba, nevykėlis; nutukėlis, riebulis’), *Duburs*, *Daubers* (plg. liet. *daubaras* ‘kas stoviniuoja be darbo, kitiems dirbant, tinginys’), *Dulbāns* (plg. liet. pvd. *Dulbys*, galbūt sietina su liet. *dulbis*, *dulbis* ‘ištižėlis, drimba, tinginys, dūlis; kvailys,

mulkis'), *Plokšts, Ploksts* (*Plokszta* paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Zaborjės; plg. liet. pvd. *Plokštis*, sietina su liet. *plokščias* 'paviršutiniškas, bedvasis'), *Trabša, Trapšs* (plg. liet. pvd. *Trapsa*, greičiau tarminė forma iš liet. *trepsa* 'kas daug trepsi vietoje, nieko greitai nepadaro, lėtadarbis'). Kuržemėje registruotos pavardės *Bauze, Bauzis* (plg. liet. pvd. *Baužys, Baužas, Bauža*, kurios galimai sietinos su liet. *bauža* 'žioplys, vėpla').

Kuržemėje fiksuotos pavardės *Cincis* (galbūt gimininga liet. pvd. *Činčis, Činčys* iš liet. *činčys* 'činčikas, kas činčija, šykštauja, šykštuolis') ir *Plučs* (plg. liet. pvd. *Plučas* (taip pat *Pliučas, Plučius*), sietina su liet. *plučius* 'šykštuolis', paminėta Laucesėje 1850 m.).

Kai kurių pavardžių motyvacijos pagrindas – reikšmė 'nenuorama, išdykėlis, padauža'. Kuržemėje registruotos tokios kalbamosios reikšmės pavardės kaip *Dregne, Drėgne, Dregnis* (plg. liet. pvd. *Dregnius* – galbūt tarmybė bei šiaip vėlesnis perdirbinys iš *Drignius*, sietina su liet. *drignius* 'nenuorama, išdykėlis'), *Pinte, Pints* (galbūt gimininga liet. pvd. *Pintukas*, viena iš liet. *pintukas* reikšmių 'išdykėlis, nenuorama'), panaši greičiausiai yra ir pvd. *Pinta*, paminėtos 1765 m. revizijos medžiagoje iš Asūnės, kilmė. Latgaloje šia reikšme fiksuotos pvd. *Dunda, Dzun-dza* (plg. liet. *dunda* 'pabalda, padauža').

Su šeima, giminyte, socialine ir turtine padėtimi susijusios Kuržemėje registruotos pavardės *Sūnaitis* (paminėta Bakūžuose 1850 m.; plg. liet. pvd. *Sūnaitis*, galbūt iš liet. *sūnaitis* 'sūnaus ar dukters vaikas seneliams, vaikaitis, anūkas' arba „su priesaga -aitis iš avd. **Sūnus*, kurį sietume su liet. *sūnūs* 'vyriškos lyties vaikas savo tėvams'“ (*LPŽe*)), *Vaikins* (plg. liet. *vaikinas*), *Uškurs* (plg. liet. pvd. *Užkuras* ir var. iš liet. *užkuryš* 'antras vyras, nuėjęs į našlės namus; vyras, kuris vesdamas nueina gyventi į žmonos ūkį ar namus'), *Preikšs, Preikšis* (paminėta Bartoje 1858 m.; plg. liet. pvd. *Preikšas, Preikša*, atsiradusios iš liet. *preikšas* 'našlę vedęs ir apsigyvenęs jos namuose vyras, užkuryš'), *Žentiņš, Zentiņš* (plg. liet. *žentas*).

Turtinę padėtį rodo kelios Latgalos pavardės, pavyzdžiui, *Munčis, Munčs* (plg. liet. pvd. *Munčys, Munčius, Mančius*, sietinos su liet. *mančius* 'kas turi daug mantos, turtuolis'), *Mančinskis* ir *Turčins* (plg. liet. pvd. *Turčionis*, kurią galbūt galima sieti su liet. *turčius* 'turtuolis', *turtas* 'vertybės, lobis, gėrybės; nuosavybė').

Namų apyvokos daiktų, amatininkų įrankių pavadinimų motyvuotos pavardės Kuržemėje yra, pavyzdžiui, *Cirvelis, Cirvels* (< latv. *cirvis* (tarm. dem. *cirvelis*), plg. ir liet. *kirvis*), *Peilis* (liet. *peilis*), *Sukutis, Sukuts* (paminėta Nycoje 1858 m.; plg. liet. *sukutis* 'aplink ašį besisukantis įtaisas' ar kt. šiuo žodžiu pavadinti prietaisai), *Stakle* (plg. latv. tarm. *stakles*, liet. *staklės*).

Į kalbamąją semantinę grupę patenka ir kelios Latgaloje registruotos pavardės, pavyzdžiui, *Regža* (1680 m. Rėzeknės klebonijoje fiksuota *Rekszan* gali būti gimininga liet. *regztis* 'iš virvelių padarytas didelis maišas šienui kimšti, maišė'), *Skučs* (*Szkucz* paminėta 1765 m. revizijos medžiagoje iš Plisūnų vaitijos; plg. liet. *Skučas*, galbūt sietina su liet. *skučia* 'molinis indas aguonomis trinti; molinis indas kam kepti'), *Spūlis, Spulis, Špuļs* (plg. latv. tarm. *spūle* 'spole',

liet. pvd. *Špulys* iš liet. *špūlē* ‘nedidelis medinis cilindras tuščiu viduriu su kraštais galuose siūlams, vielai ir kt. vynioti’), *Stranga* (plg. liet. *stranga* ‘stora virvė’), *Stulpāns*, taip pat *Stulpins* (plg. liet. pvd. *Stulpinas* – greičiausiai iš liet. *stulpas*; plg. latv. tarm. *stulps*), *Šakins* (plg. liet. pvd. *Šakinis*, iš liet. tarm. ‘šakotas pagalys; padarytas iš šakų ir kt.’).

Kuržemėje ir Latgaloje registruotos pavardės, turinčios reikšmę ‘dalgis’ – Kurzemē *Daļģis*, *Daļģe*, paminėtos Aisterės parapijoje 1793 m., Latgaloje – *Doļģis*, galbūt sietinos su liet. *dalgis* (plg. latv. tarm. *daļģe*, *daļģis*).

Greičiausiai su maistu susiję pavadinimai registruoti tik Kuržemėje. Tai *Alutis*, *Aluts* (plg. liet. pvd. *Alutis*, galbūt iš liet. *alus*), *Ķepals*, *Kepals*, *Kepala* (paplitę Nycoje 1858 m.; plg. liet. pvd. *Kepalas* iš liet. *kepalas* ‘apskritos arba pailgos formos kepta duona’), *Ķepsnis*, *Kepsnis* (plg. liet. *Kepsnys* (?)), *Žaubrs*, *Zaubris* (galbūt giminingos liet. pvd. *Žiaubras*, *Žiauberis*, *Žiauberys*, iš liet. *žiauberė*, *žiauberis* ‘duonos kepalų galas; sudžiūvęs duonos kampas, žiaunė’).

Palyginti daug yra ir **fizinės geografijos semantikos pavardžių** – jų motyvacijos pagrindu dažniausiai eina gyvenamosios vietos pavadinimai. Dažnai tai yra ko nors pakraštys, riba. Kalbamojoje grupėje taip pat pastebima nemažai lietuvių kalbos įtakos, pavyzdžiui, tokią reikšmę turi kai kurios Kuržemės pavardės: *Lankutis* (plg. liet. pvd. *Lankutis* iš liet. *lankutis* ‘slėnio, lankos gyventojas’), *Pagojs*, *Pagojus* (plg. liet. pvd. *Pagojus*, sietina su liet. *pagojis* ‘vieta prie gojaus’), *Palaps* (plg. liet. pvd. *Palapys*, sietina su liet. *palapys* ‘vieta po lapais’), *Ažubalis* ir var. (paminėta Bebrėnės metrikijoje 1700 m.; plg. liet. pvd. *Ažubalis*, iš liet. *ažu* ir *bala* – ‘vieta už balos’), *Pakalniškis* (plg. liet. *pakalniškis* ‘pakalnėnas; pakalnės, slėnio gyventojas’), *Paozols* (plg. liet. pvd. *Pažžuolis*, plg. liet. *pažžuolys*, *pažžuolis* ‘vieta po ažuolu ar prie ažuolo; vieta prie ažuolino’), *Papirtis* (plg. liet. pvd. *Papirtis* iš liet. *papirtė* ‘vieta prie pirties’), *Paupe*, *Paupis* (plg. liet. pvd. *Paupis*, sietina su liet. *paupys*, *paupis* ‘vieta palei upę, pakrantė’, t. y. paupy gyvenantis ar pan.). Kuržemėje ir Latgaloje fiksuotos pavardės *Deksnis* ir var. (plg. latv. tarm. *degsnis*, (*deksnis*), taip pat liet. *degsnys*, *degsnis* ‘išdaga, degsnė, degimas’; Kuržemėje *Dexne* paminėta Asytės-Priekulės parapijoje 1791 m.). Latgaloje dar rastos pavardės *Giruckis* (plg. liet. *giria*), *Kampāns* (galimai siejama su liet. *kampas*), *Kaupers* (plg. liet. pvd. *Kaupas* – galbūt sietina su liet. *kaupas*, *kaupa* ‘iškilimas, kaubury, krūva’, taip pat latv. tarm. *kaupre*, *kaupris*).

Išvados

Kuržemėje ir Latgaloje pavardžių formavimosi keliai skyrėsi – į Kuržemę lietuviai atvyko greičiausiai jau turėdami pavardes; Latgaloje, kuri po Lenkijos ir Švedijos karo liko pavaldi Lenkijos ir Lietuvos unijai, pavardžių suteikimas, kaip ir Lietuvoje, vyko palaipsniui.

Lietuviškos kilmės latvių pavardės dažniausiai galima atpažinti pagal priesagas *-aitis*, *-elis*, *-išķis*, *-utis*. Tiek Kuržemėje, tiek Latgaloje lietuviškos kilmės pavardės neretai suslavintos lenkų, baltarusių arba rusų kalbos priesagomis.

Pavardės galima suskirstyti į kelias leksines semantines grupes. Seniausiomis laikytinos amatų semantikos pavardės. Antroponiminės kilmės pavardės ir Kuržemėje, ir Latgaloje dažniausiai sudarytos remiantis krikščioniškais asmenvardžiais. Lietuviškos kilmės floros semantikos pavardžių yra palyginti mažai, daugiau – iš faunos leksikos padarytų pavardžių.

Plačiausią leksinę semantinę grupę sudaro pavardės, kildinamos iš žmogaus išvaizdą (plaukų, akių spalva, kūno dalimis, krentančiais į akis fiziniiais ypatumais) ir aprangą pavadinančios leksikos. Gana daug nustatyta charakterio savybėmis ir elgesio įpročiais motyvuotų pavardžių. Kalbamoje grupėje yra ir daugiausia neigiamą konotaciją turinčių pavardžių.

Nemažai rasta fizinės geografinės semantikos pavardžių, t. y. jų motyvacijos pagrindas yra gamtos objektai – jos apibūdina gyvenamąją vietą, kraštą, ribą. Pavardės gali atspindėti ryšį su namų apyvokos daiktais, šeima, giminystės ryšius, turtinę padėtį ir pan.

Palyginus lietuviškos kilmės pavardes Kuržemėje ir Latgaloje, matyti, kad Kuržemė išsiskiria didele pavardžių įvairove ir tuo, kad viena pavardė priskiriama nedideliame asmenų skaičiui, o Latgaloje palyginti mažiau lietuviškų pavardžių, tačiau jų savininkų gerokai daugiau. Bendrų lietuviškos kilmės arba lietuvių kalbai giminingų pavardžių Kuržemėje ir Latgaloje nėra daug, todėl galima teigti, kad tokių pavardžių savininkai į Latvijos teritoriją galėjo patekti iš skirtingų Lietuvos vietų.

Sutrumpinimai

- a. – amžius
- avd. – asmenvardis
- brus. – baltarusių
- dem. – deminutyvas
- latv. – latvių
- lenk. – lenkų
- liet. – lietuvių
- m. – metai
- plg. – palyginti
- poet. – poetinis
- pvd. – pavardė
- rus. – rusų
- tarm. – tarminis
- ukr. – ukrainiečių
- var. – variantas

Literatūra ir šaltiniai

- B a l o d e, Š a u d i ņ a 2019 – Laimute Balode, Vilma Šaudiņa, “Latviešu un lietuviešu valodas kontakti”, *Latvija: kultūru migrācija*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 316–344.

- B a l o d i s 2018 – Pauls Balodis, *Ne tikai Bērziņš, Kalniņš, Ozoliņš... Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- B l e s e 1929 – Ernsts Blese, *Latviešu personvārdu un uzvārdu studijas*, Rīga, A. Gulbja apgāds.
- DLKŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* [prieiga internete: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>].
- E l g e r s 1683 – *Dictionarivm Polono-Latino-Lottaucum*. Opus posthumum. R. P. Georgii Elger, Vilnæ, Soc. IESV.
- E n d z e l ī n s 1951 – Jānis Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība.
- G a r š v a 2003 – Kazimieras Garšva, „Ciskodas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. IV, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- J ē k a b s o n s 2003 – Ēriks Jēkabsons, *Lietuvieši Latvijā*, Rīga: Elpa.
- J a k u b o w s k i, K o r d z i k o w s k i 1915 – Jan Jakubowski, Józef Kordzikowski, red., *Rewizya Inflancka 1599 r. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*. Tom XIII. Inflanty. Część I. Warszawa.
- K o v a l e v s k a 2017 – Otilija Kovaļevska, “Kas pirmais – uzvārds vai vietvārds? Uzvārdu veidošanās Latgalē un to saistība ar vietvārdiem”, Ilmārs Mežs, *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos. Latgale*, Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 24–43.
- K o v a l e v s k a 2019 – Otilija Kovaļevska, “Kurzemes vietvārdu un uzvārdu labirintos: no personvārda, papildvārda, saimes vārda līdz mājvārdam un uzvārdam”, Ilmārs Mežs, Anna Stafecka, Renāte Siliņa-Piņķe, Otilija Kovaļevska, *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos. Kurzeme, Zemgale, Sēlija I*, Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 38–73.
- L a n g i j s 1685 – *Nicas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*, pēc manuskripta fotokopijas izdevis un ar apcerējumu par Langija dzīvi, rakstību un valodu papildinājis E. Blese, Rīga: Latvijas Universitāte, 1936.
- L a u m a n e 1990 – Benita Laumane, “Derivāti ar piedēkli -ait- augšzemnieku izloksnēs”, *Onomastica Lettica*, Rīga: Zinātne, 92–101.
- L a u m a n e 1996 – Benita Laumane, *Zeme, jūra, zvejvietas*, Rīga: Zinātne.
- L a u m a n e 2004 – Benita Laumane, “Uzvārdu un vietvārdu liecības par iedzīvotājiem Lejaskurzēm”, *Mana novada valoda. Lejaskurzeme*, Liepāja: LiePA, 212–228.
- L a u m a n e 2017 – Benita Laumane, “Bārtas mājvārdi”, *Bārtas dzīpari. Valoda. Kultūra. Tradīcijas. Ļaudis*. Liepāja: Liepājas Universitāte, Kurzemes Humanitārais institūts, 101–173.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* [prieiga internete: <http://www.lkz.lt/>].
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas* [prieiga internete: <http://pavardes.lki.lt/>].
- LVDA 1999 – *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Autores: B. Bušmane, B. Laumane, A. Stafecka. Darba zinātniskā vadītāja B. Laumane, Rīga.
- LVDA 2013 – *Latviešu valodas dialektu atlants. Fonētika*. Izstrādājis un publicēšanai gatavojis Alberts Sarkanis, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- LVVA – “Latgales revīziju saraksti 1772–1876: Rēzeknes apriņķa muižas un ciemi (1772)”, *Latvijas Valsts vēstures arhīvs*, 1881. f., 1. apr., 8. l. [prieiga internete: <http://www.lvva-raduraksti.lv/>].
- Lvva – “Baznīcu grāmatas. Dažādu konfesiju draudžu reģistri – dzimušie un kristītie, lau-

- lātie, mirušie (līdz 1914.g.)”, *Latvijas Valsts vēstures arhīvs* [pieiņa internete: <http://www.lvva-raduraksti.lv/>].
- M a n c e l i u s 1628 – Georgius Mancelius, *Lettus, das ist Wortbuch sampt angehengtem täglichem Gebrauch der lettischen Sprache*, Rīga: Gerhard Schröder.
- M e ž s 2017 – Ilmārs Mežs, *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos. Latgale*, Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- M e ž s et. al. 2019 – Ilmārs Mežs, Anna Stafecka, Renāte Siliņa-Piņķe, Otīlija Kovaļevska, *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos. Kurzeme, Zemgale, Sēlija*. I–II, Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- S i n k e v i č i ū t ē 2010 – Daiva Sinkevičiūtē, *Kokios yra mūsų pavardės?* [pieiņa internete: http://naujienos.vu.lt/wp-content/uploads/2010/04/Spectrum_12.pdf; žiūrēta 2020-10-30].
- S t a f e c k a 2017 – Anna Stafecka, “Latgaliešu uzvārdi: lingvistisks ieskats”, Ilmārs Mežs, *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos: Latgale*, Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 44.–55.
- S t a f e c k a, S i l i ņ a - P i ņ ķ e 2019 – Anna Stafecka, Renāte Siliņa-Piņķe, “Kurzemnieku uzvārdi: lingvistisks ieskats”, Ilmārs Mežs et. al. *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos. Kurzeme, Zemgale, Sēlija*, Rīga: Latviešu valodas aģentūra I, 74–97.
- С т а л т м а н е 1981 – Велта Сталтмане, *Латышская антропонимия: Фамилии*, Москва: Наука.

Anna Stafecka, Regina Kvašytė

Lietuviškos kilmės pavardžių panašumai ir skirtumai Kuržemėje ir Latgaloje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *latvių kalba, lietuvų kalba, onomastika, pavardės, tarminė leksika ir semantika, kalbų kontaktai.*

Straipsnyje apžvelgiama lietuviškos kilmės ir lietuvių kalbai giminingų pavardžių sistema Latvijos vakarinėje dalyje – istorinėje Kuržemės teritorijoje (Kuržemėje, Žiemgaloje ir Sėloje) ir rytinėje dalyje – Latgaloje, kurios istorinė raida gerokai skiriasi nuo kitų Latvijos regionų. Latvijos regionuose pavardės valstiečiams buvo suteikiamos skirtingai, skyrėsi ir pavardžių atsiradimo keliai. Kuržemėje tai įvyko palyginti vėlai – tik 19 a. pirmoje pusėje, Kuržemės latviams (ypač valstiečiams) pavardės masiškai buvo suteiktos specialiu įstatymu, nors dalis Kuržemės gyventojų jas turėjo jau anksčiau. Daugelis pavardžių yra lietuviškos kilmės, nes lietuviai į Kuržemę greičiausiai atkeliavo jau su pavardėmis.

Lietuviai yra viena seniausių tradicinių tautinių mažumų Latvijoje. Nedidelės lietuvių salos yra buvusios centrinėje ir pietinėje Latgaloje. Lietuvių kalba paveikė tiek šių regionų latvių tarmes, tiek ir toponiminę bei antroponiminę sistemą.

Lietuviškos kilmės arba lietuvių kalbai giminingas pavardės galima suskirstyti į kelias leksines semantines grupes. Seniausiomis laikytinos amatų semantikos pavardės. Antroponiminės kilmės pavardės ir Kuržemėje, ir Latgaloje daugiausia padarytos iš krikšto asmenvardžių. Lietuviškos kilmės floros semantikos pavardžių palyginti mažai, daugiau yra faunos semantikos žodžių motyvuotų pavardžių.

Didžiausia įvairovė išsiskiria leksinė semantinė grupė, kurią sudaro su žmogaus išvaizda (plaukų, akių spalva, kūno dalimis, matomomis fizinėmis savybėmis) susijusi leksika. Gana daug yra charakterio savybėmis ir elgesio įpročiais motyvuotų pavardžių.

Palyginus lietuviškos kilmės pavardės Kuržemėje ir Latgaloje, matyti, kad Kuržemė išsiskiria didele pavardžių įvairove ir tuo, kad viena pavardė priskiriama nedideliame asmenų skaičiui, o Latgaloje palyginti mažiau lietuviškų pavardžių, tačiau jų savininkų gerokai daugiau. Bendrų lietuviškos kilmės arba lietuvių kalbai giminingų pavardžių Kuržemėje ir Latgaloje nėra daug, todėl galima teigti, kad tokių pavardžių savininkai į Latvijos teritoriją galėjo patekti iš skirtingų Lietuvos vietų.

Anna Stafecka, Regina Kvašytė

Similarities and Differences of Surnames of Lithuanian Origin in Kurzeme and Latgale

S u m m a r y

Keywords: *the Latvian language, the Lithuanian language, onomastics, surnames, dialectal lexis and semantics, language contacts.*

The article is dedicated to the comparative analysis of surnames of Lithuanian origin used in the Western part of Latvia, i.e. Kurzeme (including Kurzeme, Zemgale and Sēlija) and Eastern part of Latvia, i.e. Latgale, the history of which to a certain extent differs from other regions of Latvia. The giving of surnames in the regions of Latvia is different: in Kurzeme they were introduced in the first half of the 19th century. However, in Latgale surnames were introduced gradually, just as it happened in Lithuania and Poland. Nevertheless, a part of surnames in Kurzeme are older. Many of them are surnames of Lithuanian origin, because Lithuanians had apparently entered Kurzeme with surnames.

Lithuanians are among the oldest and most traditional national minorities in Latvia. There were some small Lithuanian colonies in Southern and in Central Latgale. Ties with Lithuania are reflected in the surnames as well. Lithuanians have influenced both the local Latvian sub-dialects of Latgale and Kurzeme and the toponymic and anthroponymic system of these regions.

Surnames of Lithuanian origin are classified into several semantic groups. Surnames motivated by names of occupations are considered to be very old. A significant number of Latvian surnames is of anthroponymic origin, usually they are derived from Christian first names. Surnames of flora and fauna semantics, as far as surnames motivated by words denoting human nature and behavior surnames form separate semantic groups.

If we compare Lithuanian surnames in Kurzeme and Latgale, we can conclude that in Kurzeme there is a great variety of surnames and one surname has a small number of its owners, but in Latgale there are relatively fewer surnames of Lithuanian origin, but the number of their owners is much higher.

A n n a S T A F E C K A
*Latviešu valodas institūts
Latvijas Universitātē
Akadēmijas laukums 1
LV-1050 Rīga
Latvija
[anna.stafecka@lu.lv]*

R e g i n a K V A Š Y T Ė
*Regionų plėtros institutas
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 25
LT-76351 Šiauliai
Lietuva
[regina.kvasyte@su.lt]*

*Straipsnis gautas 2020 m. lapkričio 8 d., priimta 2020 m. lapkričio 20 d.
Received 8 November 2020, accepted 20 November 2020.*